

УДК 377.015.3

Л. А. Руденко,

Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти, м. Львів

А. В. Литвин

Львівський науково-практичний центр професійно-технічної освіти, м. Львів

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ

У статті обґрунтовується потенціал культурологічного підходу до професійного становлення майбутніх фахівців і підвищення якості освіти, який виражається в особистісній орієнтації, спрямованості на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій навчально-виховного процесу. Застосування культурологічного підходу в освіті має спрямовуватися передусім на розвиток внутрішньої культури особистості та вироблення у її структурі культурних новоутворень. У цьому контексті професійна культура виступає універсальною характеристикою фахівця, формування якої є системоутвірним чинником його становлення.

Ключові слова: професійна освіта, культурологічна парадигма, культура особистості, професійна культура фахівця, культурологічний підхід до професійної освіти.

В статье обосновывается потенциал культурологического подхода к профессиональному становлению будущих специалистов и повышения качества образования, который выражается в личностной ориентации, направленности на личность как цель, субъект, результат и главный критерий учебно-воспитательного процесса. Применение культурологического подхода в образовании должно ориентироваться прежде всего на развитие внутренней культуры личности и выработку в ее структуре культурных новообразований. В этом контексте профессиональная культура выступает как универсальная характеристика специалиста, формирование которой является системообразующим фактором его становления.

Ключевые слова: профессиональное образование, культурологическая парадигма, культура личности, профессиональная культура специалиста, культурологический подход к профессиональному образованию.

The article grounds the potential of the cultural approach to the future specialists' professional training and the education quality improving. This approach is reflected in the personal orientation and focus on a personality as a target, subject, result, and main criterion of the educational process. Applying cultural approach to education must focus primarily on the development of the personality's internal culture and the development of cultural tumors in the personality's structure. In this context, the professional culture acts as a specialist's universal characteristic, the formation of which is a system factor in a specialist's professional development.

Keywords: vocational education, cultural paradigm, personality's culture, specialist's professional culture, cultural approach to professional education.

Постановка проблеми. Посилення ролі особистості й інтелектуалізація професійної діяльності висуває у ХХІ ст. нові вимоги до фахівців, обсягу їхніх знань, особистісно-психологічних якостей, професійної компетентності. Це потребує вдосконалення професійної освіти з метою підготовки випускників, інтелектуально, психологічно та морально готових до праці у складних, непередбачуваних умовах, які вміють ефективно використовувати нові засоби виробництва, задовольняють запити суспільства та потреби роботодавців.

Культуру фахівця розглядають як інтегральний показник його діяльності, що забезпечується єдністю і взаємодією всіх її складників. Ними є: тезаурус і кругозір (характеристика пізнавальної здатності та інтелектуального потенціалу), уміння і здібності (предметно-практичний досвід), діапазон інтересів (рівень духовних ідеалів), світогляд (як соціальна спрямованість особистості), норми і методи діяльності (регулятор вчинків і дій), культура почуттів (гуманістична спрямованість що визначає естетичну насиченість поведінки та спілкування) [7, с.12]. Серед основних ознак професійної культури, яка поєднує високий професіоналізм, інтелігентність, соціальну зрілість і творче начало, провідне місце займає рівень вихованості й освіченості фахівця.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній педагогіці сформувалися чіткі теоретичні засади щодо виховання особистісної культури. Обґрунтуванню культурологічного підходу в освіті присвячені наукові праці О. Г. Асмолова, М. В. Бастуна, Є. В. Бондаревської, А. П. Валицької, І. А. Зязюна, О. В. Лобової, Н. Є. Миропольської, В. М. Руденка, О. П. Рудницької, В. В. Серікова, В. А. Сластьоніна, В. М. Шейка. Досліджені механізми, тенденції й умови формування окремих компонентів культури: духовної (Е. І. Артамонова, Б. С. Братусь, Н. Е. Щуркова), екологічної (С. М. Глазачов, Л. Б. Лук'янова), інформаційної (В. Ю. Биков, Р. С. Гуревич, А. М. Коломієць, І. В. Роберт), комунікативної (О. О. Кисельова, Т. Н. Левашова, А. В. Мудрик), морально-етичної (Г. П. Васянович, Е. А. Грішин, Д. С. Яковлева), педагогічної (А. К. Колесова, Н. І. Ліфінцева, О. М. Отич, С. О. Сисоєва) та ін. Професійна культура розглядається як проекція загальної культури, що виявляється в системі якостей і особливостей діяльності.

Підвищення рівня професійної культури майбутніх фахівців потребує комплексного підходу до формування необхідних якостей та особистісних властивостей учнів і студентів у навчальних закладах різного рівня та профілю. **Метою статті** є теоретичне обґрунтування потенціалу культурологічного підходу для професійного становлення та розвитку майбутніх фахівців і підвищення якості їхньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Рівень суспільної культури визначає, як відомо, належна освіта та культура представників соціуму. Філософська категорія «культура» характеризує творчу діяльність людей, спрямовану на створення, збереження, розповсюдження, обмін і використання сукупності матеріальних і духових цінностей суспільства, які служать усебічному розвитку кожної особистості [4, с. 198]. Культура визначається, передусім, як удосконалення людини і суспільства (В. С. Біблер, С. І. Гессен, І. А. Зязюн, М. С. Каган, О. Ф. Лосєв, Ж. Марітен, Ж.-П. Сартр та ін.). Отже, людині слід виховувати культуру мислення, почуттів, поведінки тощо. Дослідники розуміють культурне зростання особистості передусім як отримання освіти. Зокрема, В. С. Біблер визначає розгортання культури як її трансформацію з безособової форми загальності в особистісну форму культури індивіда [3, с. 54].

Гуманітарні науки послуговуються визначеннями культури, у яких домінує взаємозв'язок і взаємозалежність понять «культура» й «особистість». Тобто, поняття культури, що є «філософією самої людини, яка збагнула себе як єдине джерело, мету і результат усього суспільно-історичного розвитку...» [9, с. 330], набуло визначеного особистісного статусу та все більше тяжіє до виявлення особистісних смислів і тлумачення як певної форми творення, існування й прояву людської духовності, креативності, індивідуальності.

Однією з важливих складових культури особистості як члена суспільства є професійна культура, яка передбачає творче опанування та розвиток особистісних знань, володіння певною стратегією у виконанні завдань, розвиненість професійної інтуїції тощо. Структура професійної культури фахівців характеризується сукупністю історично сформованих принципів, норм, правил і методів, які регулюють професійну діяльність людини.

Професійною культурою виступає також певна сукупність матеріальних і духовних цінностей, яка вироблена фахівцями відповідної галузі [13, с. 45-46]. Вона включає своєрідний спосіб організації їхньої діяльності, ставлення людей до своєї роботи та її результатів, а також до себе, один до одного, до інших людей і суспільства в цілому, зумовлені специфікою їхньої діяльності.

Виділення професійної складової культури необхідне для того, щоб показати, що вона формується в людей, отримавших відповідну підготовку та професійно зайнятих у певній царині. Професійна культура, безперечно, складова загальної культури, але має і певні власні риси. Якщо загальна культура особистості відображає широту опанування ціннісного змісту духовної та матеріальної культури, міру залучення особистості до створення цінностей, готовність і здатність до їх продукування, то професійна культура показує прояв загальної культури в певних умовах трудової діяльності.

Дослідження проблеми формування професійної культури здійснюються в контексті загальнофілософських і культурологічних традицій. Філософсько-педагогічні основи культурологічного підходу відображені в концепції І. А. Зязюна, який вважає ключовими напрямками культурологічної парадигми освіти перегляд традиційної освітньої системи на користь її наповнення культурологічним змістом, аксіологічним характером набування знань, а також надання освітньому середовищу культурологічного характеру. Це дозволить виховувати особистість і наповнювати її культурними смислами і цінностями. Значущість культурологічного підходу для формування змісту освіти підкреслював В. А. Сластьонін, за визначенням якого гуманітарна культура – це упорядкована сукупність загальнолюдських ідей та ціннісних орієнтацій, особистісних якостей та універсальних способів пізнання й гуманістичних технологій професійної діяльності [15]. Вона сприяє становленню і вдосконаленню цілісної особистості, здатної до усвідомленого й обґрунтованого вибору рішень у різних життєвих і професійних ситуаціях.

За висловом Г. О. Балла, гуманістична орієнтація в освіті передбачає спрямованість на особистісний розвиток людини, що вимагає якомога всеосяжного її входження в культуру не лише як носія, а й суб'єкта останньої

[1, с. 10]. У такий спосіб в особистісній культурі виявляються як результати культурного впливу суспільства на людину, так і результат опанування суспільних культурних цінностей. О. П. Рудницька, безпосередньо пов'язуючи якість освіти зі здобутим культурним рівнем, відзначала, що, залежно від міри опанування змісту культурних надбань, можна говорити про досягнутий суб'єктом навчально-виховного процесу рівень освіченості та ступінь його відповідності нормам розвитку особистості, прийнятим у суспільстві [14, с. 61].

Освіта за своєю природою є культуровідповідною, вона містить ту частину культури, що відтворює її цілісність; освіта в системному відношенні ізоморфна культурі; сполучною ланкою освіти і культури є людина; мета сучасної освіти – людина культури. І. А. Зязюн висунув гіпотезу про продуктивність і перспективність культурологічного підходу як концептуальної основи модернізації освіти [6, с. 34]. Як напрям педагогічної діяльності, культурологічний підхід ґрунтується на принципі культуровідповідності освіти, який не суперечить науковому змісту освіти, а навпаки, доповнює та збагачує, забезпечуючи реальну гуманізацію та гуманітаризацію освіти [2, с. 172].

Отже, у педагогіці всі виміри існування культури фокусуються на особистість, а будь-які культурні явища відображають її внутрішній світ і творчий потенціал. Тому для освітньої галузі принципово важливим є розуміння культури не лише як історично визначеного рівня розвитку суспільства, творчих сил і здібностей людини, відтворених у типах і формах організації життя та людської діяльності [16, с. 28], а як фактора становлення особистості [11, с. 79]. Такий підхід розкриває можливості для формування її культурного простору та є підґрунтям виховання людської духовності, яка визначає життєтворчість та органічне співіснування з соціумом. Зауважимо, що становлення поглядів на культуру як особистісну характеристику супроводжувалося обґрунтуванням особистісно значущих функцій культури (діяльнісної, етичної, ціннісно-духовної, життєтворчої тощо) [11, с. 80-81].

Результати аналізу наукових джерел свідчать, що у філософсько-педагогічному змісті культурологічного підходу простежується його тісний зв'язок з аксіологічним: культурологічний підхід є конкретно-науковою

методологією пізнання й перетворення педагогічної реальності на основі аксіології, яка розуміє освіту як культурний процес, що відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими смислами і слугують людині, яка вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей [10]. Тобто людина через буття в культурі самовизначається як особистість. Відповідно до культурологічного підходу епіцентром освіти є людина як вільна, активна індивідуальність, здатна до особистісної самодетермінації у спілкуванні та співпраці з іншими людьми, сама з собою і культурою [8]. У такий спосіб культурологічна парадигма утверджує ідею необхідності спрямування освіти на розвиток в особистості фахівця культури мислення, почуттів, поведінки, утворюючи центр, навколо якого об'єднуються знання, вміння, навички, що стають константами її діяльності [12].

Комплекс завдань освітньої системи з формування нової особистості, її професійної підготовки взагалі та формування професійної культури зокрема, сьогодні неможливо уявити без опанування інформаційно-комунікаційних технологій, які проникають у всі сфери життя та діяльності людини. Їх поширення істотно змінює ситуацію на ринку праці, вимагаючи розвитку в майбутніх фахівців таких якостей, як висока професійна та соціальна мобільність, ІКТ-компетентність, інформаційна культура.

Навчання, побудоване на інноваційних технологіях, покликане відіграти важливу роль у розвитку культури учіння протягом усього життя, що створює нові можливості для задоволення потреб громадян у професійному зростанні. Зокрема, мультимедіа-технології, які є інструментальною основою екранного мистецтва, що популяризує шедеври світової спадщини, мають сильний емоційний вплив, прищеплюють естетичні смаки й водночас дають необхідні знання з різних галузей культури, мистецтва, історії тощо. Ці можливості ІКТ, що сприяють вихованню в молоді почуття гармонії, художнього смаку, можна ефективно використовувати в системі професійної освіти [5, с. 316].

Світові процеси соціально-економічного та науково-технічного розвитку невинно формують глобальний освітній простір, спрямований на реалізацію

принципів відкритої освіти. Провідним завданням науковці вважають створення єдиного інформаційно-освітнього простору, що забезпечить практичну реалізацію процесу інформатизації освітньої галузі, доступність та ефективність використання, інтеграцію й уніфікацію різноманітних електронних освітніх ресурсів для всіх рівнів, ланок і закладів системи освіти.

Підсумовуючи зазначимо, що професійна культура – це системне утворення, що є сукупністю професійних знань, теоретичних і практичних умінь і соціально значимих якостей особистості, які формуються у процесі освітнього, виробничого та соціокультурного розвитку. Вона є продуктом і результатом навчально-виховної та професійної діяльності учня (студента), а також розвитку його творчого потенціалу, постійного самовдосконалення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна парадигма освіти має на меті виховання у молоді професійної культури як форми організації свідомості особистості, засвоєння відповідних цінностей із конкретної професії з одночасним розвитком загальної освіченості. Це передбачає розвиток у фахівців сучасного наукового мислення та професіоналізму в майбутній діяльності.

Культурологічна парадигма виходить з положень про те, що освітня система відображає не структуру суспільного виробництва, а простір культури відповідно до її змісту і форм. Це передбачає формування в учнів і студентів не лише інтересу до широкої освіченості, а прагнення самостійно розвивати ціннісні орієнтації, власний професіоналізм, домінантними складовими якої є креативність, моральність, духовність. Застосування культурологічного підходу в освіті виражається в особистісній орієнтації, спрямованості на особистість як мету, суб'єкт, результат і головний критерій навчально-виховного процесу. Передусім воно має спрямовуватися на розвиток внутрішньої культури особистості та вироблення у її структурі культурних новоутворень. У цьому контексті професійна культура виступає як універсальна характеристика фахівця, формування якої є системотвірним чинником його становлення.

Реалізація культурологічного підходу є важливою умовою створення єдиного освітнього, професійно-кваліфікаційного і культурно-ціннісного

простору. Подальшого дослідження потребує розроблення науково-методичного забезпечення практичного впровадження культурологічного підходу в підготовку майбутніх фахівців різного профілю.

1. Балл Г. О. Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи / Г. О. Балл, В. О. Медінцев // *Горизонти освіти*. — 2011. — № 3. — С. 7—14.
2. Бастун М. В. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення / М. В. Бастун // *Горизонты образования*. — 2012. — № 3. — Т. 2 (36). — С. 170—175.
3. Библер В. С. Мышление как творчество / В. С. Библер. — М. : Политиздат, 1975. — 399 с.
4. Васянович Г. П. Філософія : навч. посібник / Г. П. Васянович. — Львів : Норма, 2005. — 216 с.
5. Гуревич Р. Нові інформаційні технології в інженерно-педагогічній освіті / Р. Гуревич, Л. Коношевський, В. Сумський // *Педагог професійної школи : зб. наук. пр. / редкол. : Н. Г. Ничкало (голова), І. А. Зязюн, О. І. Щербак та ін. ; упор. : Н. Г. Ничкало, О. І. Щербак*. — К. : Науковий світ. — 2001. — Вип. 1. — С. 311—317.
6. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // *Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало*. — Чернівці : Зелена Буковина, 2006. — С. 14—36.
7. Зязюн І. А. Культура в контексті політики й освіти / І. А. Зязюн // *Педагогіка і психологія професійної освіти* — 1997. — № 3—4. — Ч. 1. — С. 5—16.
8. Іванова Т. Культурологічна парадигма освіти у концепції академіка І. Зязюна [Електронний ресурс] / Тетяна Іванова // *Дзеркало тижня. Україна*. — 2013. — №8. — Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/EDUCATION/kulturologichna-paradigma-osviti-i-zyazyuna_.html.
9. Культура, человек и картина мира / Акад. Наук СССР. Ин-т филос. / [Отв. ред. А. И. Арнольдов, В. А. Кругликов. — М. : Наука, 1987. — 347 с.
10. Культурологический подход [Електронний ресурс] // *Экономический словарь*. — Режим доступу: http://mirslovari.com/content_eco/kulturologicheskij-podxod-32415.html.
11. Лобова О. В. Культура й освіта : генеза взаємозв'язків / О. В. Лобова // *Формування основ музичної культури молодих школярів : теорія і практика : [монографія]*. — Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. — 516 с.
12. Отич О. М. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти [Електронний ресурс] / О. М. Отич. — Режим доступу — http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Moztm/2010_5/21.pdf.
13. Пономарьов О. С. Формування професійної культури фахівців у системі завдань педагогіки вищої школи / О. С. Пономарьов // *Наукові праці*. — Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2006. — Т. 46. — Вип. 33, Педагогічні науки. — С. 43—47.
14. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька : навч. посібник / О. П. Рудницька. — Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. — 360 с.
15. Сластенин В. А. Педагогика : инновационная деятельность / В. А. Сластенин, Л. С. Подымова. — М. : Магистр, 1997. — 224 с.
16. Чайка В. М. Підготовка майбутнього вчителя до саморегуляції педагогічної діяльності : монографія / В. М. Чайка ; за ред. Г. В. Терещука. — Тернопіль: ТНПУ, 2006. — 275 с.